

Горюнова Є.О.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

КРИМ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ

У статті проаналізовано особливості існування Кримського півострову у Україні. Зазначено, що передача Кримської області Українській Радянській Соціалістичній Республіці у 1954 р. була прагматичним рішенням радянської влади, яке спиралося на необхідність відновлення соціально-економічного потенціалу півострову. Доведено, що відновлення Кримської АРСР в 1989 р. не сприяло відновленню прав кримськотатарського народу, як це було задекларовано, через спірний статус самої автономії у 1921–1945 рр. Оскільки Кримська АРСР мала ознаки як національної, так і територіальної автономії, наприкінці 19080-х років кримські еліти розглядали її виключно в територіальному ключі та у подальшому використовували як засіб політики сепаратизму. Крим та Севастополь в цілому підтримали Акт проголошення незалежності України, але в подальшому через амбіції місцевих еліт та підтримку Росії розпочали процес відокремлення від України, проголосивши Республіку Крим державою у складі України. Це призвело до гострої конфронтації з Києвом. Конфлікт між гілками влади в РФ та суперечки серед кримської еліти разом з поміркованою політикою центральної влади дозволили Києву подавити місцевий сепаратизм та запустити процеси інтеграції АР Крим в політико-правове поле України. Визначено, що Росія у XXI ст. змінила тактику щодо Криму, зробивши ставку на політику «м'якої сили». Але наприкінці першої декади століття, незважаючи на домінування російського мовно-культурного простору на півострові, політичний вплив Москви залишався не дуже сильним: проросійські партії набирали мінімум голосів в місцевих представницьких органах влади, а кількість кримчан, які хотіли переходу під патронат Росії поступово зменшувалась. Відповідно, це й змусило РФ перейти до реалізації військово-політичного сценарію захоплення півострову. Зазначено, що повноцінний суверенітет та соборність України можуть бути досягнуті через повернення контролю над усіма тимчасово окупованими територіями, включаючи Кримський півострів.

Ключові слова: Україна, АР Крим, Севастополь, Кримська АРСР, Соборність, суверенітет.

Постановка проблеми. Тема консолідації та єдності української нації набуває особливої актуальності під час війни, яку Росія веде проти суверенної України вже майже дев'ять років. Соборність символізує цю єдність та незламність українців з різних регіонів на шляху до формування Української держави та захисту її суверенітету та незалежності.

Кримський півострів був останнім регіоном, що увійшов до складу УРСР, яка у 1991 р. проголосила незалежність. Крим став першим регіоном, який Російська Федерація окупувала та спробувала анексувати в 2014 році. Відповідно, відновлення територіальної цілісності України має завершитися поверненням Кримського півострову (Автономної Республіки Крим та міста Севастополь) під повний контроль України. Реінтеграція мешканців півострову має стати важливим аспектом реалізації політики єдності української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До 2014 року кримська тема мала не дуже широке

представлення в українському історико-політичному дискурсі. Українських істориків цікавили певні періоди в історії півострову, але майже без прив'язки до історії України. Серед найбільш важливих наукових розвідок слід зазначити монографію Василя Чумака «Україна та Крим: спільність історичної долі», перевидана напередодні окупації півострову [1].

Тому кримська проблематика більшою мірою була предметом наукових досліджень на регіональному – кримському рівні, що призводило до відокремлення наукової думки півострову від загальноукраїнських наративів та формування «особливих» поглядів на місце Криму в складі України.

Нова концепція історії Криму як невід'ємної складової України почала формуватися вже після 2014 року в контексті з'ясування причин російської окупації та шляхів майбутньої деокупації півострову. Історичні, політичні та економічні передумови російської окупації проаналізовані в монографіях С. Кульчицького, В. Смоля та Л. Якубової [2; 3].

Руйнуванням російських міфів історії Криму та аналізу української боротьби за Крим присвячені роботи С. Громенка [4]. Соціально-економічні причини та наслідки передачі Криму до складу Української РСР проаналізовані в монографії П. Савицького [5].

Але майбутня деокупація та реінтеграція Криму вимагає від українських науковців систематизації та узагальнення історичного, політичного та соціально-економічного наративів щодо півострову.

Постановка завдання. Визначити роль та місце Криму в складі незалежної України як важливого чинника забезпечення Соборності Української Держави.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на усю специфіку історичного розвитку та особливий (автономний) статус в межах України Крим є невід'ємною її складовою не тільки з міжнародно-правової, але й з природної точки зору – півострів має зв'язок з українськими материковими землями. Тому уся історія Криму – це історія різнопланової взаємодії з причорноморськими територіями, які сьогодні є складовою частиною України. Це дуже добре розуміла влада СРСР, яка в 1954 р. вирішила передати Крим до складу УРСР задля скорішого економічного відновлення півострову.

Після війни та депортації кримських татар населення Криму скоротилося вдвічі – до 500 тис. Півострів відчував брак робочої сили, що впливало на основні галузі господарства – посіви пшениці скоротилися у два рази у порівнянні з довоєнним рівнем, технічних культур – на чверть, середня врожайність зернових впала майже в 3 рази – до 4,4 ц з га. Кримська область після війни не виконувала плани державних закупівель сільськогосподарської продукції.

Через низькі темпи економічного відновлення страждала й соціальна сфера. «Минуло десять років після закінчення війни.. В місті немає достатньої кількості електроенергії, банно-прального комбінату... Під час війни було зруйновано до 40% житлового фонду, а відбудовано силами міськвиконкому тільки 8 квартир...», – доповідав на обласній партійній конференції секретар Феодосійського міськкому партії Моїсєєв [Цит. за: 1, с. 106].

Повоєнне відновлення вимагало включення Криму до господарського комплексу УРСР задля розв'язання енергетичної та водної проблем. Відповідно, рішення про будівництво Північно-Кримського каналу для забезпечення дні-

провською водою північних районів Криму було прийнято ще в 1950 р. Тоді ж було прийнято рішення про будівництво Каховської ГЕС, яка мала об'єднати у єдиний Південний енергорайон Подніпровську систему, Миколаїв, Херсон, Одесу і Крим [5, с. 243-244].

Вже за кілька років ситуація в Криму суттєво покращилась: у 1957 р. промислове виробництво у порівнянні з 1953 р. зростає на 36%, випуск продукції важкої промисловості – на 52%, виробництво молока – на 69%, м'яса – на 42% тощо. У 1963 р. випуск промислової продукції збільшився в 3,4 рази, виробництво м'яса склало 160% рівня 1953 р., молока – зросло у 2 рази, винограду – у 14 разів (площа під ними зросла в 9 разів) [3, с. 451; 470].

Таким чином, приєднання до УРСР не тільки врятувала кримську економіку, але й зробило півострів квітучим регіоном. Протягом 1950–1980-х рр. Крим повністю інтегрувався в систему господарства УРСР.

24 серпня 1991 року депутати Верховної Ради Української РСР на позачерговій сесії прийняли Акт проголошення незалежності України, яким було визначено створення незалежної держави – України.

1 грудня 1991 року питання незалежності було винесено на Всеукраїнський референдум, у якому взяло участь 84,18% виборців. Понад 90% позитивно відповіли на питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?».

На Кримському півострові кількість учасників була меншою ніж загалом по Україні, але достатньо високою: у Севастополі проголосувало 63,74%, в Кримській АРСР – 67,5%. Незалежність України підтримали, відповідно, 54,19% в Автономії та 57,07% – в Севастополі. Таким чином, в 1991 р. більшість кримчан підтримала незалежність України. Але далі Росія розпочала розігрувати «кримську карту» у двосторонніх відносинах з Україною, яка закінчилась окупацією півострову в лютому-березні 2014 року.

Важливим чинником в реалізації російської політики щодо Криму стає його особливий статус у складі України – у 1991 р. Кримська область у складі УРСР була перетворена в автономну республіку, а Севастополь залишався містом республіканського підпорядкування.

Політична трансформація Криму була пов'язана з процесами реабілітації та повернення на півострів кримських татар, яких сталінська влада оголосила «пособниками нацистів» та депортувала з Криму у травні 1944 р. Одночасно

була ліквідована й перша автономна республіка Криму – Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (КрАРСР).

Незважаючи на часткову реабілітацію кримськотатарського народу в 1967 р., коли Указом Президії Верховної Ради СРСР [6] були скасовані «оговільні обвинувачення» щодо кримських татар, через штучно створені адміністративні бар'єри вони так і не отримали можливості оселитися в Криму.

Перебудова поновила процес реабілітації жертв сталінських репресій – у 1989 р. Верховна Рада СРСР визнає сталінські депортації злочинними та незаконними. Постанова ВР СРСР від 28 листопада 1989 р. зазначає, що «відновлення прав кримськотатарського народу не може бути здійснено без відновлення автономії Криму шляхом створення Кримської АРСР у складі Української РСР» [7].

У січні 1991 р. в Криму проходить референдум щодо відновлення Кримської АРСР як суб'єкта СРСР та учасника нового союзного договору. У референдумі взяли участь 81% кримчан, з яких 93% – підтримали автономний статус республіки. Того ж дня в Севастополі відбувся референдум про статус міста як головної бази ЧФ та союзно-республіканського підпорядкування.

12 лютого 1991 р. Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» у складі УРСР. 19 червня було внесені зміни до Конституції УРСР щодо Кримської АРСР.

Таким чином, замість створення національної автономії кримських татар в Криму було закладені засади майбутнього сепаратизму, якій усіляко підживлювала Російська Федерація. Однак саме питання національного характеру першої автономії Криму (1921–1945 рр.) не є однозначним через двозначну політику Москви щодо півострову у той час.

Створена в 1921 р. Кримська Автономна Соціалістична Радянська Республіка (у 1936 р. вона була перейменована в Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку) мала певні ознаки національної автономії. Головна з них – радянська політика коренізації, яка проводилась в національних республіках, в Криму мала характер «татаризації».

Дійсно, кримськотатарська мова отримує статус державної на рівні з російською, за кримськими татарами закріплюються квоти на керівництво в радянських органах влади (до 35%), створюється мережа національних районів (з 11 національних

районів 6 були кримськотатарськими), йде підготовка національних кадрів. Представники кримських татар Вели Ібраїмов та Осман Дерен-Аерлі очолили центральні органи влади автономії – відповідно, Центрвиконком та Раднарком. Це дозволяє українській дослідниці Т. Биковій зробити висновок про надання кримським татарам значних привілеїв у порівнянні з іншими національностями, що мешкали в Криму [8, с. 422]. Але про реальні результати «татаризації» свідчать не радянські плани, а дані про національний склад кримських держслужбовців, серед яких частка кримських татар дорівнювалася 10,9% (росіян – 59%) [Цит за: 3, с. 428].

Вже наприкінці 1920-х років радянська влада почала згортати політику «татаризації». «З одного боку з високих трибун керівники республіки висловлювалися за її посилення, але, з іншого боку, за допомогою каральних органів уряд проводив планомірне згортання реальної татаризації», – пише Т. Бикова [9].

Найбільш серйозним ударом стала сфабрикована справа проти голови КримЦВК В. Ібраїмова, який намагався вирішувати земельне питання в Криму в інтересах кримських татар, що протирічило планам Москви з переселення в Крим єврейських сімей та виділення для них понад 300 тис. десятин. На думку Л. Якубової, це протистояння «призвело не тільки до згортання політики татаризації, а й до розстрілу В. Ібраїмова, широкомасштабної кадрової чистки та відповідних репресій. Постраждало щонайменше 3500 представників кримськотатарської інтелігенції, яких було засуджено, заслано, а кількох страчено» [10, с. 349].

У Конституції Криму 1937 р. вже не було згадки про кримськотатарську мову, а у 1938 р. бюро Кримського обкому ВКП(б) взагалі переводить її на кирилицю.

Відповідно, на думку Т. Бикової, КрАРСР була все ж такі територіальною автономією з деякими елементами національного антуражу для розв'язання внутрішніх питань та приборкання національного руху кримських татар [11, с. 350].

Цю тезу підтверджує зізнання секретаря кримського обкому ВКП(б) Івана Акулова про процес створення автономії: «Ми добре враховували настрої татарської частини населення, що оголошення автономної республіки тлумачилося ними як об'ява татарської республіки. Коли б ми нашу політику побудували таким чином, то вона була б помилковою» [Цит. за: 12, с. 181].

Таким чином, радянська політика щодо Криму протягом 1920-х років мала двозначний харак-

тер. Більшовики створювали ілюзію національної автономії, щоб подолати спротив кримських татар та залучити їх на свій бік певними привілеями. Однак реальної влади на півострові кримські татари не мали.

Аналогічним чином, політика радянської влади наприкінці існування СРСР не мала односторонності: вимагаючи поновлення прав кримських татар на півострові в форматі автономії, центральна влада так і не змогла надати їй статус національної.

Після проголошення незалежності України Верховна Рада Кримської АРСР 4 вересня 1991 р. приймає Декларацію про державний суверенітет Криму.

У 1992 р. місцеві еліти запустили процес суверенізації півострову, якому активно допомагала РФ. 26 лютого 1992 р. Верховна Рада Кримської АРСР перейменувала її в Республіку Крим (РК), а 5 травня ВР РК оголосила про державну самостійність РК, посиляючись на результати кримського референдуму 1991 р.

6 травня 1992 р. була прийнята Конституція РК, яка закріпила її статус як демократичну державу, а Севастополь – як частину Криму та місто з особливим статусом. Республіка Крим залишалась частиною України, але мала будувати відносини на договореній основі та через добровільне делегування Україні певних повноважень [13]. Таким чином, незважаючи на підтримку кримчанами незалежності України, місцеві еліти відверто демонстрували сепаратистську лінію, спираючись на підтримку Москви.

Саме в цей час Верховна Рада Росії приймає постанову про незаконний характер передачі Кримської області УРСР в 1954 р. через «порушення Конституції РРФСР та законодавчої процедури». Російські депутати пропонують визначити статус Криму на основі двосторонніх перемовин та волевиявлення кримчан [14].

5 грудня 1992 р. на з'їзді народних депутатів РФ було прийнято рішення про розгляд статусу Севастополя, а 9 липня 1993р. ВР РФ прийняла постанову «Про статус міста Севастополь», де підтверджувала російський статус міста.

Усі ці заяви не мали під собою жодного юридичного підґрунтя, але активно використовувалися російськими політиками, істориками та політологами, які розповідали про «юридичну нікчемність» рішень центральних органів влади СРСР щодо передачі Криму до складу УРСР.

Однак, радянська влада, на відміну від сучасної російської, намагалася дотриматися букви закону.

Відповідно, 5 лютого 1954 р. Верховна Рада РРФСР ухвалила рішення про передачу Кримської області до складу УРСР. 19 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалює указ про передачу області. Хоча певний юридичний казус все ж таки був: згідно радянської Конституції, територіальне рішення мала ухвалювати Верховна Рада СРСР. Для того, щоб дотриматися законності 26 квітня був ухвалений закон про передачу Кримської області до складу УРСР. Далі були внесені зміни до конституцій УРСР та РРФСР, ці зміни збереглися в нових конституціях республік 1978 р. Таким чином, процедура передачі Криму Україні відбулася на законних підставах.

Севастополю у 1948 р. указом Президії Верховної Ради РРФСР було надано статус «міста республіканського значення». Незважаючи на відсутність згадки про Севастополь в документах про передачу Кримської області до складу УРСР 1954 р., Кримський обком партії наголошував, що місто також було передано до складу УРСР [15]. У Конституції УРСР 1978 р. Севастополь було визнано містом республіканського підпорядкування разом з Києвом.

Таким чином, рішення центральних органів радянської влади щодо передачі Криму УРСР носило зовсім не волюнтаристський характер (як зазначається в російському дискурсі), а суто прагматичний – було обумовлено економічними чинниками та відповідало командно-адміністративним методам керування господарством країни.

На претензії російського парламенту щодо Криму та Севастополя у 1990-х роках Україна відповідала посиланням на норми міжнародного права та навіть зверталась до Ради Безпеки ООН, яка у своїй заяві вимагає від Росії поважати територіальну цілісність України. Російський президент Борис Єльцин також засудив рішення російського парламенту, з яким в нього самого був серйозний конфлікт.

У 1992 р. між Києвом та Сімферополем розгорнулася жорстока боротьба: ВР України визнавала прийняті у Криму документи неконституційними, але кримська влада відмовлялася їх скасувати. Восени 1994 р. Київ погоджується на затвердження Конституції РК, з якої прибрали найбільш одіозні статті.

Відповідно, Крим фактично стає державою у складі держави Україна. Російська мова отримує статус державної. У 1993 р. в республіці запроваджується посада Президента, на яку претендував тодішній голова ВР РК Микола Багров. Однак на виборах колишнього комуніста Багрова переміг

нікому не відомий Юрій Мешков – лідер Республіканської партії, яка разом з іншими партіями увійшла до блоку «Росія».

На місцевих виборах 1994 р. блок «Росія» отримує 55% голосів виборців (54 місця в кримській ВР). Таким чином, в Криму активно починає реалізовуватися проросійська політика: Мешков вводить московський час на півострові та обіцяє зробити російський рубль грошовою одиницею. Задля забезпечення політики він підпорядковує собі місцеві силові підрозділи.

Для подолання кримського сепаратизму центральна українська влада реалізує низку заходів. Президент України Леонід Кравчук ліквідує кримське МВС та створює замість нього Головне управління МВС України в Криму, проводить реорганізацію СБУ та інших підрозділів. ВРУ приймає низку законів, спрямованих на протидію кримському сепаратизму, дія указів кримського президента призупиняється на основі їх неконституційності.

Піком протистояння стало відновлення у 1994 р. Конституції Республіки Крим у редакції від 6 травня 1992 р., тобто без пізніших поправок, де було закладено договірний принцип взаємовідносин України та Криму. Верховна Рада України того ж дня своєю постановою призупинила дію цього кримського закону. Але Київ не хоче конфронтації та пропонує кримським депутатам вирішити всі спірні питання шляхом переговорів.

25 травня 1994 р. у Києві відбулася консультативна зустріч депутатів України і Криму, де сторони визначили свої позиції. Кримські депутати визнали, що «окремі положення Конституції Криму від 6 травня 1992 р. не відповідають Конституції та законам України» та висловили бажання спільно працювати над їх узгодженням. Однак ці домовленості так і залишилися не виконаними.

У той же час Ю. Мешков формує в Криму уряд з московських кадрів на чолі з економістом Є. Сабуровим. Вони пропонують зробити з Криму офшорну зону для залучення інвестицій, ввести полівалютний режим та провести масштабну приватизацію. Але з такою політикою не згодна місцева бізнес-еліта, яка побоюється, що приватизація буде проведена в інтересах росіян.

Внаслідок цього розгортається конфлікт між Мешковим та місцевим парламентом. ВР РК вводить мораторій на проведення приватизації та обмежує повноваження кримського президента. У відповідь він призупиняє діяльність ВР під привидом необхідності прийняття нової Конституції Республіки.

На цьому етапі у конфлікт втручається Київ: ВР України зобов'язала Верховну Раду автономії до 1 листопада 1994 р. привести Конституцію та закони республіки у відповідність до законодавства України. Це рішення так і не було виконано, але конфлікт між місцевою владою на півострові набирає обертів. Підпорядковані президенту Криму силовики блокують будівлю кримської ВР, у відповідь депутати висловлюють недовіру уряду та відправляють його у відставку. Згодом кримський парламент забирає у президента право формування уряду, який тепер затверджується та підпорядковується ВР автономії.

10 листопада кримські депутати звернулися до ВРУ та Президента України з пропозицією дати їм можливість взяти участь в процесі розробки нової Конституції України та почати переговори з укладення широкомасштабного договору між Україною і Республікою Крим. Фактично це означало, що значна частина кримської еліти вирішила перейти до конструктивного діалогу з Києвом. Посаду президента Криму було скасовано, блок «Росія» остаточно розколовся. Таким чином, конфлікт інтересів в середині кримської еліти дозволив центральній владі приборкати кримський сепаратизм.

Протягом другої половини 1990-х років центральна українська влада активізує свою політику щодо півострова: у березні 1995 р. парламент ухвалює Закон «Про Автономну республіку Крим», яка стає адміністративно-територіальною автономією у складі України. Севастополь визначається як місто «загальнодержавного підпорядкування», яке не входить до складу АРК. Конституція АРК приймається ВР АРК та затверджується ВР України. Права кримської влади було обмежено у порівнянні з Конституцією 1992 р. [16].

Нова Конституція АРК була прийнята у 1998 р. та повністю відповідала Конституції України 1996 р. та чинному на той час законодавству України. Таким чином, політична криза в Криму була на той час врегульована.

Російська імперська політика, а з нею й підтримка сепаратистських проросійських рухів на півострові розпочинається з приходом до влади в РФ В. Путіна. Першим пробним кроком стає спроба захопити острів Тузла в Керченській протоці, яка закінчилась для Росії невдачею.

Протягом першої декади XXI ст. російська політика щодо Криму змінюється – замість агресивної риторики Москва все більше втілює принципи політики «м'якої сили»: підтримка проросійських партій та громадських організацій, продовження

культурної та релігійної експансії (встановлення пам'ятника Катерині Другій в Севастополі, встановлення «поклонник хрестів», щорічне проведення фестивалю «Велике руське слово»), розширення російської інвестиційної політики.

Найбільш активно російська влада діяла в Севастополі, де була розташована база ЧФ РФ. Місто бере під свій патронат московська мерія, за гроші якої було та відкрито філіал Московського Державного Університету та побудовано «Будинок Москви» з підготовчими курсами для бажаючих вступати до російських вищих навчальних закладів. У Севастополі працює філіал Інституту СНД, через який Кремль просуває на півострові власні наративи в науковому та освітньому колах Криму.

Російська політика мала реальне підґрунтя на півострові, бо більшість кримчан (незважаючи на національну приналежність) відносили себе до російської культурної традиції (55,5%), а російська мова домінувала на півострові – 86,5% кримчан спілкувалися нею на роботі та вдома [17, с. 5]. Освітній процес в Криму також відбувався переважно російською мовою – в АРК діяло тільки 7 шкіл з українською мовою навчання, де загалом напередодні російської окупації навчалось 13 322 учня (7,3% всіх школярів). Але українська мова була обов'язковою для вивчення в АРК та Севастополі [18].

Домінування російської мови та російського культурного продукту на півострові впливало на формування громадянської ідентичності кримчан, яка відрізнялась малою стійкістю та залежала від різноманітних соціально-політичних чинників та їх інтерпретації російськими ЗМІ, які були популярні на півострові. Так, у 2006 р. Україну як Батьківщину сприймає 74% кримчан, в 2008 р. тільки 40,1%, а в 2011 – 79,3%. При цьому Батьківщиною Україну вважає переважна більшість кримчан-росіян за етнічною ознакою – 66,8%. У 2007 р. патріотами України називали себе 66,7% кримчан, а в 2008 р. їх кількість знижується до 28,6% [17, с. 8].

Нехтування громадянством призводило до панування в певні часи ідей відокремлення від України та приєднання до Росії: у 2008 р. такої позиції дотримались 63,8% кримчан. Але після зміни влади в Україні (президентом стає представник Південного Сходу В. Янукович) кількість прихильників приєднання до Росії падає до 37%, а 45,2% респондентів бажають жити в Україні [19, с. 24].

Проросійські політичні партії на півострові з кожним роком втрачали свій вплив. Якщо блок

«Росія» на початку 1990-х рр. отримав 66,8% голосів, то після завершення політичної кризи та переформатування влади в республіці кількість депутатів від проросійських партій стрімко скорочується. Вони отримують 3 місця у ВР АРК в 2002 р. (партії «За Русь єдину!» та «Русско-український союз»), та 3 місця в 2010 р. від партії «Руська Єдність», лідер якої за декілька років перетворюється на ключову фігуру Криму – під час російської окупації в 2014 р. він очолює місцевий уряд.

Як зазначає російський дослідник Криму А. Баранов, «руські етнополітичні рухи Криму, незважаючи на масову соціальну базу, мало представлені у правлячих елітах. Вони послаблені розколами та дрібними амбіціями лідерів» [120, с. 120].

Таким чином, проросійські сили майже не були представлені в політичному просторі Криму та нагадували про себе лише деякими провокаційними акціями та висловлюваннями лідерів. Це змусило Росію використовувати політико-військовий сценарій для «приєднання Криму».

Висновки. Інтеграція Криму до УРСР була продуманим та логічним кроком радянської влади, спрямованим на відновлення регіону та інтеграцію його в господарський комплекс України, з яким півострів пов'язано природним шляхом. Від'єднання Криму від української енергетичної та водної систем після російської окупації півострову у 2014 р. призвели до серйозних економічних проблем: падіння промислового виробництва та занепаду аграрного комплексу степових районів (площа зрошених земель скоротилася в 10 разів – до 13–15 тис. га).

Радянська влада у 1954 р. діяла в межах чинного законодавства, хоча й допустилася деяких юридичних помилок у процесі передачі півострову під контроль УРСР. Але всі вони були згодом виправлені, а статус Криму чітко зафіксований в останній радянській Конституції УРСР 1978 р. Таким чином, усі претензії РФ, засновані на «нелегальному характері передачі Криму Україні» безпідставні. Крім того, на боці України й міжнародне право з принципом непорушності кордонів, який Росія зневажливо порушує.

Відновлення Кримської автономії наприкінці 1980-х років було двозначним кроком, який згодом відкрив для РФ можливість підтримки місцевого сепаратизму та культивуванні ідей відокремлення від України. Ідея відновлення автономії для забезпечення прав кримських татар була цілком справедлива, але, слід зазначити, що Кримська

АРСР 1921–1945 рр. була скоріш територіальною, ніж національною. Тому відновлена автономія демонструвала протягом 1990-х років сепаратистську політику у відносинах з Києвом за підтримці Москви. Зважена політика української влади та конфлікти в середині кримської еліти поступово звели нанівець усі радикальні прояви сепаратизму, а кримська політикум почав інтегруватися в українське політико-правове поле.

У ХХІ ст. російська політика щодо Криму зазнає змін: Кремль переходить до втілення принципів «м'якої сили» та намагається діяти через проросійські партії, РПЦ, культурні, громадські та освітні установи, маючи для цього російськомовне та культурне підґрунтя. Ця політика, безумовно, розхитує ситуацію в Криму, але й не дозволяє Росії отримати потужної підтримки серед місцевого населення. Саме тому в 2014 р. Росія використовує воєнно-політичний чинник для реалізації політики анексії півострова.

Безумовно, що відсутність чіткої політики Києва щодо Криму, сприйняття регіону центральною та регіональними елітами України як місця відпочинку та боротьба за кримську землю не сприяли інтеграційним проукраїнським процесам в Криму. Однак російська політика щодо півострова

продемонструвала «хижацьке ставлення» щодо земельних та рекреаційних ресурсів, що викликає зростання незадоволення кримчан. Однак, на відміну від України, їх протестні можливості зведені до нуля. Несприйняття Росії або розчарування в її діях призводить до зростання показників регіональної ідентичності в Криму [19, с. 25]. Але якщо до окупації в кримській регіональній ідентичності росіяни бачили підґрунтя для сепаратизму, то дистанціювання кримчан від Росії сприймається як серйозна проблема.

Таким чином, повернення Криму під повний контроль України є невідкладним завданням для української влади за підтримки міжнародної спільноти. Україна має відносити власний суверенітет над всією територією країни, включаючи АР Крим та місто Севастополь. Саме в кордонах 1991 р. Україна може бути Соборною та Незалежною. Новий етап інтеграції кримчан в український політичний та соціокультурний простір має врахувати помилки минулого, створити політико-правові умови, що б унеможливили будь-які прояви сепаратизму, та сприяти поступовому зменшенню проявів регіоналізму з урахуванням поліетнічної, полірелігійної та полікультурної специфіки Кримського півострова.

Список літератури:

1. Чумак В.А. Україна і Крим: спільність історичної долі. К., 2013. 178 с.
2. Кульчицький С., Якубова Л. Кримський вузол. К.: ТОВ «Видавництво Кліо», 2018. 496 с.
3. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь. К., 2016. 616 с.
4. Громенко С. 250 років фальші: російські міфи історії Криму. Харків: Фоліо, 2019. 254 с.
5. Савицький П.В. Крим: шлях до України (1945–1954). Монографія. К.: КНЕУ, 2019. 522 с.
6. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О гражданах татарской национальности, проживавших в Крыму». 5 сентября 1967 г. Протокол № 17 Президиума Верховного Совета СССР. 1967 год. URL: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/276162-ukaz-prezidiuma-verhovnogo-soveta-sssr-locale-nil-o-grazhdanah-tatarskoy-natsionalnosti-prozhivavshih-v-krymu-locale-nil-5-sentyabrya-1967-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>
7. Постановление Верховного Совета СССР о выводах и предложениях комиссий по проблемам советских немцев и крымско-татарского народа. № 845-1, 29 ноября 1989 г. Ведомости Верховного Совета СССР. 1989. № 25. С. 669.
8. Бикова Т. Кампанія «татаризації» в Криму (1921–1928 рр.). Крим від античності до сьогодення: Історичні студії. Відп. ред. В. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 421–432.
9. Бикова Т. Крим у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Незалежний культурологічний часопис «І». 2018. № 90. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n90texts/bykova-krym-u-mizhvoennyj-period.htm>
10. Якубова Л. Як здійснювалася політика коренізації в Криму? Історія Криму в запитаннях та відповідях. К.: Наукова думка, 2015. С. 344–348.
11. Бикова Т. Кримська автономія 1920-х-1930-х років: національна чи територіальна? Історія Криму в запитаннях та відповідях. К.: Наукова думка, 2015. С. 349–351.
12. Бикова Т. Створення Кримської АССР (1917–1921 рр.). К., 2011. 247 с.
13. Подання Кримського обкому партії та довідка-інформаційно-статистичного відділу ЦК КПУ «Про адміністративну підпорядкованість міста Севастополя» 16 квітня – 20 квітня 1954 р. URL: https://web.archive.org/web/20160804180209/http://archives.gov.ua/Sections/Crimea_50/photos_02.php?2
14. Конституція Республіки Крим. Ведомости Верховного Совета Крыма. 1992. № 7.

15. Постановление Верховного Совета Российской Федерации «О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению статуса Крыма, принятых в 1954 году». 21 мая 1992 г. № 2809-І.
16. Закон України «Про Автономну Республіку Крим». 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95/95-%D0%B2%D1%80#Text>
17. АР Крим: люди, проблеми, перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2008. № 10.
18. В окупованому Криму з 7 українських шкіл не залишилось жодної. Український кризовий медіа центр. URL: <http://language-policy.info/2015/09/v-okupovanomu-krymu-z-7-ukrajinskyh-shkil-ne-zalyshylos-zhodnoji/>
19. Горюнова Є.О. Трансформація кримської ідентичності в умовах російської окупації півострова. *Politicus*. 2021. С. 23–27.
20. Баранов А. Сложносоставной конфликт в Крыму: внутрирегиональные факторы и стратегии субъектов политики. *Политэкс*. 2013. Т. 9. № 3. С. 119–126.

Horiunova Ye.O. CRIMEA IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN UNITY

The article analyzes the peculiarities of the entry and existence of the Crimean peninsula as part of Ukraine. It is noted that the transfer of the Crimean region to the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1954 was a pragmatic decision of the Soviet authorities, which was based on the need to restore the peninsula's socioeconomic potential. It is proved that the restoration of the Crimean ASSR in 1989 did not contribute to the restoration of the rights of the Crimean Tatar people, as it was declared, due to the disputed status of the autonomy itself in 1921-45. Since the Crimean ASSR had signs of both national and territorial autonomy, in the late 1908s years, the Crimean elites considered it exclusively in a territorial way and later used it as a means to spread separatism. Crimea and Sevastopol generally supported the Act of Proclamation of Independence of Ukraine, but later, due to the ambitions of local elites and the support of Russia, they began the process of secession from Ukraine, declaring the Republic of Crimea a state within Ukraine. This led to a sharp confrontation with Kyiv. The conflict between the branches of government in the Russian Federation and disputes among the Crimean elite, together with the moderate policy of the central government, allowed Kyiv to suppress local separatism and launch the processes of integration of the AR of Crimea into the political and legal field of Ukraine. It was determined that Russia in the 21st century was changed its tactics regarding Crimea, betting on a "soft power" policy. But at the end of the first decade of the century, despite the dominance of the Russian linguistic and cultural space on the peninsula, the political influence of Moscow remained not very strong: pro-Russian parties gained a minimum number of votes in local representative authorities, and the number of Crimeans who did not want to be transferred under the patronage of another state gradually increased. Accordingly, this forced the Russian Federation to implement a military-political scenario of capturing the peninsula. It is noted that the full sovereignty and unity of Ukraine can be achieved through the return of control over all temporarily occupied territories, including the Crimean peninsula.

Key words: Ukraine, Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol, Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic, Sovereignty, sovereignty.